

Beata Jeżyńska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska

e-mail: beata.jezynska@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6753-5673

ZRÓWNOWAŻONE ROLNICTWO W REZERWATACH BIOSFERY

SUSTAINABLE AGRICULTURE IN BIOSPHERE RESERVES

Abstract

The implementation of the principle of sustainable development, initiated at the Earth Summit held in Rio de Janeiro in June 1992, is an ongoing process that will ultimately lead to balancing all aspects of human activity. The production in rural areas is invariably linked to the use of limited agricultural natural resources. The new understanding of the principles of sustainability consists in the abandonment of the idea separating conservation from the exploitation of ecosystems, and the implementation of the policy of conservation and sustainable use with the participation of local communities involved in preparatory, constructive and decision-making processes. The holistic goal of sustainable development underlies all biosphere reserves established after 1995. A hallmark of the new approach is special protection provided for agrobiodiversity, being traditionally the largest resources in the UNESCO biosphere reserves, and taking integrated conservation measures in relation to cultural landscapes. The UNESCO biosphere reserves combine biodiversity and cultural values with social and economic development, establishing a kind of standard of balance.

KEYWORDS

UNESCO biosphere reserve, conservation and sustainable use, sustainable agriculture, rural areas

SŁOWA KLUCZOWE

rezerwat biosfery UNESCO, użytkowanie konserwujące, zrównoważone rolnictwo, obszary wiejskie

1. WSTĘP

Zasada zrównoważonego rozwoju zapoczątkowana na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w czerwcu 1992 r.¹, z perspektywy kilkudziesięciu lat okazała się koncepcją egzystencjalną o wymiarze globalnym. Jej realizacja jest stałym procesem, który docelowo ma prowadzić do osiągnięcia równowagi we wszystkich aspektach życia ludzkiego realizowanych bez negatywnego oddziaływania ekosystemowego. Osiągnięcie stanu równowagi to obecnie paradygmat rozwoju, do którego dostosowywane są priorytety długoterminowe i bieżące działania, z wykorzystaniem szerokiego spektrum sposobów, metod i instrumentów oddziaływania. Począwszy od sfery społecznej świadomości o zagrożeniach, ich identyfikacji, oceny poziomu ekspozycji, przez podejmowanie działań mitygujących, aż po niwelowanie negatywnych skutków i podejmowanie działań naprawczych. Stale też poszukiwane są i wdrażane nowe rozwiązania zmierzające do równoważenia potrzeb rozwojowych i wywoływanych przez nie zagrożeń.

Szczególnie wiele oczekuje się od przyjmowanych regulacji prawnych, które konstruują ramy dla wyważania prawnie chronionych wartości i interesów. Pojęcie interesu prawnego rozumiane jest jako potrzeba instytucjonalnoprawnej ochrony określonego dobra przed naruszeniem bądź przywrócenia stanu sprzed naruszenia, bądź uzyskania gwarancji otrzymania dobra stanowiącego uprawnienie określonego podmiotu prawa². Zaspokajanie odmiennych potrzeb powoduje

¹ Konwencja o różnorodności biologicznej z dnia 5 czerwca 1992 r. w Rio de Janeiro (Dz.U. z 2002 r., nr 184, poz. 1532).

² Punktem wyjścia dla teoretycznych rozważań wciąż pozostaje definicja sformułowana przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 31 maja 1933 r., II K 285/33, LEX nr 389900, w myśl której „interes to istniejące lub przyszłe dobro materialne lub osobiste albo idealne, związane z organizacją życia zbiorowego i prawidłowością jego funkcjonowania”. Zob. też: H. Groszyk, A. Korybski, *O pojęciu interesu w naukach prawnych (przegląd wybranej problematyki z perspektywy teoretycznoprawnej)*, (w:) A. Korybski, M. W. Kostyckij, L. Leszczyński (red.), *Pojęcie*

konieczność współdziałania jednostek, grup i całych struktur instytucjonalnych, ale generuje też konflikty związane z korzystaniem z dóbr o ograniczonej dostępności³. Trudności związane z tworzeniem adekwatnych rozwiązań prawnych występują we wszystkich obszarach, ale w sferze stosunków prawnorolnych są szczególnie widoczne, gdyż konflikt interesów i wartości prawnie chronionych jest tu wpisany na stałe⁴. Funkcja produkcyjna obszarów wiejskich niezmiennie łączy się z wykorzystaniem ograniczonych rolnych zasobów naturalnych konkretnego agroekosystemu. Pogodzenie ochrony środowiska z jego aktywnym rolniczym wykorzystaniem jest źródłem konfliktu interesów oraz napięć społecznych⁵. Na styku rygorystycznych form wywodzących się z prawa ochrony przyrody⁶, w których głównym celem jest zachowanie objętych ochroną obszarów w stanie nienaruszonym (wraz z daleko idącymi ograniczeniami gospodarczego wykorzystania, a nawet przebywania)⁷, a realizacją typowych funkcji rolnictwa i obszarów wiejskich, zwłaszcza funkcji produkcyjnej, trwa konflikt antagonizujący liczne grupy społeczne: producentów rolnych, lokalne społeczności, aktywistów środowiskowych, dotyka nawet administracji publicznej⁸. Poszukiwanie skutecznych i proporcjonalnych rozwiązań jest przeto koniecznością.

interesu w naukach prawnych, prawie stanowionym i orzecznictwie sądowym Polski i Ukrainy, Lublin 2006, s. 11–26.

³ S. Biernat, *Zasada efektywności prawa wspólnotowego w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości*, Kraków 2000, s. 27–75.

⁴ Problematyka konfliktu interesów na obszarach chronionych została wnikliwie przedstawiona w monografii A. Niewiadomskiego, *Publicznoprawny i prywatnoprawny konflikt interesów na przykładzie Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000*, Warszawa 2017.

⁵ P. Czechowski, A. Niewiadomski, *Parki narodowe i obszary Natura 2000 – ocena stanu prawnego regulacji na obszarach wiejskich*, (w:) M. Kowalska (red.), *Ocena stanu prawnego funkcjonowania polskich parków narodowych*, Warszawa 2015, s. 321–331.

⁶ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r., poz. 916, z późn. zm.) wyróżnia formy ochrony przyrody: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszar Natura 2000, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne. Por. art. 6–64 ustawy o ochronie przyrody.

⁷ E. Czech, M. Marcinkiewicz, *Ograniczenia wolności działalności gospodarczej na obszarach Natura 2000*, (w:) A. Kaźmierska-Patrzyzna, M. A. Król (red.), *Problemy wdrażania systemu Natura 2000 w Polsce*, Szczecin–Łódź–Poznań 2013, s. 495–503.

⁸ L. A. Coser, *Spoleczne funkcje konfliktu*, (w:) A. Jasińska-Kania, M. N. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne, wybór i opracowanie*, Warszawa 2006, s. 23 i n.; A. Haładaj, *Udział społeczeństwa w ochronie środowiska*, (w:) M. Rudnicki (red.), *Organizacja ochrony środowiska*, Lublin 2011, s. 196–203; eadem, *O nadmiarze i braku w zakresie prawnej regulacji udziału społeczeństwa w ochronie środowiska* (w:) J. Suwaj (red.), *Inflacja prawa administracyjnego*, Warszawa 2011, s. 177–206.

2. KONCEPCJA REZERWATÓW BIOSFERY UNESCO

Jedną z niedocenianych i słabo spopularyzowanych form zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich są Rezerваты Biosfery UNESCO.

Na podstawie sformułowanego w 1968 r. przez UNESCO Programu Man and Biosphere (MAB – Człowiek i Biosfera)⁹, zainicjowane zostały interdyscyplinarne badania relacji między ludźmi i ich środowiskiem. Celem badań było wskazanie warunków harmonijnego rozwoju socjalnego i ekonomicznego z utrzymaniem miejscowych wartości kulturowych i ochroną naturalnego środowiska wraz z lokalnymi ekosystemami¹⁰. Koncepcja zakładała pokrycie siecią rezerwatów biosfery głównych biomów, regionów oraz stref geograficznych.

Założenia programowe dla rezerwatów biosfery zostały sformułowane w 1974 r., zaś w 1976 r. powołano Światową Sieć Rezerwatów Biosfery (WNRB)¹¹. W pierwszym okresie cele realizowane w ramach programu MAB ukształtował Międzynarodowy Kongres Rezerwatów Biosfery we współpracy z Organizacją Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) i Światową Unią Ochrony Przyrody (IUCN), który w 1984 r. przyjął „Plan działania na rzecz rezerwatów biosfery”¹², zakładający intensywny rozwój rezerwatów biosfery, zarówno pod względem ich liczby, jak i zajmowanej powierzchni, a także opracowania programów naukowych realizowanych na obszarach rezerwatów biosfery. Za priorytetowe uznano działania ochronne biosfery. Podobne podejście przyjęła Konwencja o różnorodności biologicznej podpisana na „Szczycie Ziemi” w Rio de Janeiro w czerwcu 1992 r. Założony w Konwencji cel, jakim jest ochrona różnorodności biologicznej przy zrównoważonym użytkowaniu jej składników oraz uczciwym i sprawiedliwym podziale korzyści wynikających z wykorzystania zasobów genetycznych, w pełni odpowiadał celom przypisanym rezerwatom biosfery UNESCO, a same rezerваты zostały uznane za wzorzec skutecznego zarządzania parkami narodowymi, rezerwatami przyrody i innymi obszarami chronionymi. Kolejne działania podjęto na Konferencji w Sewilli w 1995 r., na której przyjęto Ramowy Statut dla rezerwatów biosfery uczestniczących w Sieci UNESCO¹³, w 2008 r. podczas trzeciego Światowego Kongresu

⁹ UNESCO Resolution 16 C/2.313, Records of the General Conference, 16th session, Paris, 12 October to 14 November 1970, v. 1: Resolutions.

¹⁰ M. Hadley, *A practical ecology: the man and the biosphere (MAB) programme*, (w:) P. Petitjean, V. Zharov, G. Glaser, J. Richardson, B. de Padirac, G. Archibald (eds.), *Sixty Years of Science at UNESCO 1945–2005*, Paris 2006, s. 260–296.

¹¹ L. K. Caldwell, *International Environmental Policy*, Duke University Press 1996, s. 375–379.

¹² Ewolucja Programu MAB szerzej została zaprezentowana w artykule B. Jeżyńska, R. Pastuszko, *Koncepcja rezerwatów biosfery UNESCO*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2021, nr 2, s. 237–247.

¹³ Biosphere reserves: the Seville Strategy and the statutory framework of the world network, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000103849> (dostęp: 31.12.2022 r.).

Rezerwatów Biosfery w Madrycie został uzgodniony Madrycki Plan Działań na rzecz Rezerwatów Biosfery¹⁴, którego celem było uzyskanie na arenie międzynarodowej statusu wiodącej formy działań na rzecz zrównoważonego rozwoju XXI wieku. Madrycki Plan Działania określił cele i wskaźniki sukcesu, rodzaje partnerstw i strategie wdrażania, a także ramy oceny Sieci Rezerwatów Biosfery na lata 2008–2013. Aktualnie obowiązujący okres programowania MAB opracowany został na konferencji w 2015 r. w Limie, która przyjęła trzy dokumenty: Strategię MAB na lata 2015–2025, Plan działania z Limy i Deklarację z Limy¹⁵. Dokumenty zawierają kompleksowy zestaw działań mających na celu zapewnienie skutecznej realizacji Strategii MAB 2015–2025, przyjętej przez MAB ICC na 27. sesji UNESCO¹⁶, zatwierdzonej przez Konferencję Generalną UNESCO na jej 38. Sesji¹⁷. Należy dodać, że wszystkie obowiązujące obecnie dokumenty programowe MAB UNESCO podkreślają inkluzywność funkcjonowania ludzi i środowiska oraz partycypację społeczną w procesie zarządzania zasobami środowiskowymi.

3. FUNKCJE REZERWATÓW BIOSFERY

Obszary objęte rezerwatem biosfery są podzielone na trzy strefy, w których stopniowo zmieniają się priorytety między celami ochrony przyrody a potrzebami i działalnością człowieka. Strefa podstawowa (rdzeniowa) służy wyłącznie ochronie przyrody i zachowaniu różnorodności biologicznej. Strefa buforowa jest wykorzystywana do działań kooperacyjnych, które są zgodne z użytkowaniem przyjaznym dla środowiska. Strefa ta jest również wykorzystywana do celów rekreacyjnych. Strefa przejściowa, czyli strefa współpracy, służy zrównoważonemu rozwojowi i zarządzaniu zasobami tego obszaru z udziałem interesariuszy zewnętrznych. Strefa podstawowa i buforowa powinny być ściśle wyznaczone, natomiast strefa przejściowa jest elastyczna i jej granice mogą ulegać zmianie w zależności od lokalnych potrzeb.

Rezerваты biosfery spełniają wzajemnie powiązane funkcje¹⁸.

Zasadnicze znaczenie przypisywane jest funkcji ochronnej, która sprowadza się do tworzenia warunków koniecznych dla zachowania w stanie nie pogorszonego zasobów genetycznych, gatunków, ekosystemów i krajobrazów. Na mocy

¹⁴ Madrid Action Plan for Biosphere Reserves (2008–2013), SC.2008/WS/36, SC.2010/WS/22.

¹⁵ A New roadmap for the Man and the Biosphere (MAB) Programme and its World Network of Biosphere Reserves, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247418> (dostęp: 31.12.2022 r.).

¹⁶ Paryż, 8–12 czerwca 2015 r.

¹⁷ Paryż, 3–18 listopada 2015 r.

¹⁸ UNESCO MAB 1995: Man and the Biosphere Programme, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000103849> (dostęp: 22.12.2022 r.).

ustaleń z Sewilli, funkcja ochronna została przeformułowana w ten sposób, że uwzględnia potrzeby społeczności lokalnych jako równoprawne, a ujawniające się sprzeczności powinny być rozstrzygane na mocy konsensu społecznego.

Kolejna, to funkcja rozwojowa. Realizowana jest w strefie buforowej i polega na wspieraniu takich działań i aktywności, które kształtują rozwój gospodarczy z zachowaniem równowagi środowiska naturalnego. W tym zakresie szczególnie nacisk jest położony na współpracę z ośrodkami naukowo-badawczymi oraz wprowadzaniu stałego monitoringu stanu ekosystemów.

Funkcja wsparcia logistycznego realizowana jest w obszarze współpracy. Polega na wspieraniu projektów naukowych, demonstracyjnych, edukacji ekologicznej i szkoleń, lokalnych działalności oraz badań i monitoringu związanych z lokalnymi, krajowymi i globalnymi zagadnieniami ochrony i zrównoważonego rozwoju. W ramach realizacji tej funkcji szczególnie ważne jest zrównoważone wykorzystanie zasobów w ramach agrodziałalności.

Zmiana podejścia do wzajemnych relacji między funkcjami rezerwatów biosfery została dokonana na konferencji w Sewilli. Zgodnie z rezolucją 27/C/2.3 Konferencji Generalnej UNESCO w Sewilli w dniach 20–25 marca 1995 r. Światową Sieć Rezerwatów Biosfery uznano za formę integracji, która ma przyczynić się do stworzenia większej solidarności między ludźmi, opartej na współodpowiedzialności za utrzymanie bioróżnorodności ekosystemów. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że obecnie rezerваты biosfery to znacznie więcej niż tradycyjnie wyróżniane obszary chronione. Rezerваты biosfery, łącząc różnorodność biologiczną i wartości kulturowe z rozwojem społecznym i gospodarczym¹⁹, tworzą swoisty standard równowagi. Można je postrzegać jako „think tank” dla zrównoważonego rozwoju²⁰, który konstruktywnie wspiera lokalnych interesariuszy²¹ oraz integruje ekonomiczne i społeczne potrzeby społeczności miejscowych cennych ekosystemów²². Nowe postrzeganie zasady zrównoważonego rozwoju odchodzi od reguły oddzielania ochrony od użytkowania ekosystemów, na rzecz wdrożenia użytkowania konserwującego²³, realizowanego z udziałem społeczności lokalnych zaangażowanych w procesy przygotowawcze, konstruktywne i decyzyjne. Podstawą takiego podejścia jest partycypacja społeczna w zarządzaniu ochroną środowiska.

¹⁹ Österreichische UNESCO Kommission 2007: Der Mensch und die Biosphäre, <http://www.unesco.at/wissenschaft/mab.htm>.

²⁰ M. Coy, N. Weixlbaumer (Hrsg.), *Der Biosphärenpark als regionales Leitinstrument. Das Große Walsertal im Spiegel der Nutzer. Alpine space – man and environment*, Innsbruck 2009, s. 10 i n.; T. Mölders, *Natur schützen – Natur nutzen – sozial-ökologische Perspektiven auf Biosphärenreservate*, „Natur und Landschaft – Zeitschrift für Naturschutz und Landschaftspflege” 2012, Vol. 87(6), s. 266–270.

²¹ S. Stoll-Kleemann, *Barriers to Nature Conservation in Germany: A model explaining opposition to protected areas*, „Journal of Environmental Psychology” 2001, Vol. 21, s. 369–385.

²² S. Stolton, N. Dudley, *Arguments for Protected Areas – Multiple Benefits for Conservation and Use*, London–Washington 2010, s. 44 i n.

²³ T. Mölders, *Natur schützen...*, s. 266–270.

4. ZARZĄDZANIE PARTYCYPACYJNE REZERWATAMI BIOSFERY

Zarządzanie partycypacyjne określane jest jako *public governance* – współzarządzanie²⁴. Zadania ochrony przyrody w takim ujęciu ulegają zmianie z zarządzania zasobami na zarządzanie lokalnymi interesariuszami w ochronie przyrody, zmierzając do włączenia w procesy podejmowania decyzji i rozwoju obszarów chronionych wszystkie zainteresowane strony²⁵. W badaniach nad obszarami chronionymi niezwykle ważne stały się podejścia inter- i transdyscyplinarne, oparte na szerokiej perspektywie nauk społecznych²⁶, z których płynie wniosek, że zarządzanie rezerwatami biosfery musi być oparte na dialogu, wzajemnym szacunku i zrozumieniu oraz wspólnym procesie uczenia się między lokalnymi interesariuszami a ekspertami w poszukiwaniu przyszłościowych rozwiązań²⁷. W konsekwencji konieczne było dokonanie zmian w tworzeniu reguł zarządzania rezerwatami biosfery przez ograniczanie metod arbitralnych, a z wykorzystaniem form dialogowych.

Funkcjonowanie i zarządzanie rezerwatami biosfery ma charakter wieloletni²⁸, zawarty w Planie Zarządzania, który dotyczy wszystkich obszarów oraz uwzględnia realizację wszystkich funkcji. Plan Zarządzania rezerwatem biosfery jest obligatoryjnym dokumentem o charakterze strategicznym, który prezentuje zaplanowane działania oraz perspektywy co do osiągnięcia wyznaczonych celów strategicznych dla programu MAB. Praktyka międzynarodowa uznaje, że procedura MARISCO²⁹ jest najbardziej adekwatna dla ustalenia i wdrożenia Planu Zarządzania. MARISCO zasadza się na Otwartych Standardach Praktyki

²⁴ Noblistka w dziedzinie ekonomii Elinor Ostrom – autorka licznych badań nad skutecznym zarządzaniem dobrami wspólnymi, w tym dobrami środowiskowymi – podważyła tradycyjny pogląd, że jedynie nakazami i zakazami można osiągnąć pożądane cele w dziedzinie ochrony środowiska; dowiodła, że liczne grupy ludzi, instytucji i organizacji dobrowolnie podejmują wspólne działania na rzecz ochrony przyrody i środowiska; A. R. Poteete, M. A. Janssen, E. Ostrom, *Working Together: Collective Action, the Commons, and Multiple Methods in Practice*. Princeton, Princeton University Press 2010.

²⁵ S. Stoll-Kleemann, *Barriers to Nature Conservation in Germany...*, s. 369–385.

²⁶ J. N. Pretty, M. P. Pimbert, *Beyond conservation ideology and the wilderness*, “Natural Resources Forum” 1995, Vol. 19, s. 5–14; T. Hammer, I. Mose, T. Scheurer, D. Siegrist, N. Weixlbauer, *Societal research perspectives on protected areas in Europe*, “Eco.mont” 2012, Vol. 4, s. 5–12.

²⁷ S. Lange, *The Development of UNESCO's MAB Programme, with Special Focus on Mountain Aspects*, (w:) Austrian MAB Committee (ed.), *Biosphere Reserves in the Mountains of the World. Excellence in the Clouds?*, Vienna 2011, s. 29–34.

²⁸ Z reguły czas obowiązywania Planu Zarządzania RB wynosi 10 lat, ale może być skrócony do lat 5.

²⁹ P. L. Ibisch, P. R. Hobson (eds.), *MARISCO: Adaptive Management of vulnerability and risk at conservation sites. A guidebook for risk-robust, adaptive and ecosystem-based conservation of biodiversity*, Eberswalde: Centre for Economics and Ecosystem Management, 2014.

Ochrony Przyrody, opracowanych przez Conservation Measures Partnership (CMP)³⁰. MARISCO jednocześnie wymaga współpracy instytucji i podmiotów na różnych poziomach administracji i podmiotów społeczeństwa obywatelskiego.

Metodyka MARISCO umożliwia bieżące dostosowywanie Planu Zarządzania w procesie partycypacyjnym w sytuacji zachodzących zmian, zmniejszając tym samym ryzyko konfliktu, a także uwzględnia konieczność budowania więzi i współpracy w społecznościach lokalnych. Procedura MARISCO uwzględnia jako komponent Planu Zarządzania stan dobrobytu człowieka oraz świadczenie usług ekosystemowych jako dobra publicznego.

Zarządzanie opiera się na ciągłym cyklu planowania, wdrażania i oceny. Wskaźniki, czyli dane zbierane w ramach monitoringu, powinny być określone ilościowo oraz mieć wyznaczone punkty odniesienia. Wskaźniki są powiązane z celami i zadaniami w taki sposób, by wskazywały, czy średnio- i długoterminowe cele rezerwatu biosfery zostaną prawdopodobnie osiągnięte. System wskaźników jest opracowany wspólnie z zarządcami rezerwatów biosfery, przedstawicielami regionów i społeczności lokalnych. Zasadniczy pryzmat oceny dotyczy: 1) spełnienia przez rezerwaty biosfery wymogów ram statutowych, czyli podział na strefy zgodnie z kryteriami, równe wykonywanie funkcji zgodnie z planem zarządzania oraz inkluzywność organów; 2) zapewnienia uzyskania wartości dodanej przez społeczności lokalne. Ocena polega na ustaleniu, czy społeczności aktywnie wykorzystują środki zapewniane przez rezerwat biosfery do prowadzenia zrównoważonego stylu życia i korzystania z zasobów naturalnych, zwiększania różnorodności biologicznej i ochrony różnorodności kulturowej lub współdziałaniu w sytuacjach wymagających uzgodnień; 3) współpracy z interesariuszami w obrębie rezerwatu biosfery i poza nim, z innymi rezerwatami biosfery lub podobnie zorientowanymi sieciami.

Ocena funkcjonalności rezerwatu biosfery wymaga analizy całościowej, obejmującej wszystkie przyjęte wskaźniki.

5. DZIAŁALNOŚĆ ROLNICZA W REZERWATACH BIOSFERY

Od czasu zmiany paradygmatu na mocy Strategii Sewilskiej z 1995 r. w piśmiennictwie sformułowano opinię, że rozpoczęła się „nowa era ochrony przyrody”³¹, której kwintesencją jest przyjęcie założenia, że potrzeby ludzi są uwzględniane w działaniach ochronnych, a zrównoważone użytkowanie

³⁰ <https://www.conservationmeasures.org/about-cmp/> (dostęp: 31.12.2022 r.).

³¹ M. Batisse, *Biosphere Reserves: A Challenge for Biodiversity Conservation and Regional Development*, "Environment: Science and Policy for Sustainable Development" 1997, Vol. 39, s. 6–33; *The Development of UNESCO's MAB Programme, with Special Focus on Mountain*

i ochrona różnorodności biologicznej są promowane w równym stopniu. Holistyczny cel, jakim jest zrównoważony rozwój, leży u podstaw wszystkich rezerwatów biosfery utworzonych po 1995 r. Cechą charakterystyczną nowego ujęcia jest objęcie szczególną ochroną zasobów agrobioróżnorodności, jako tradycyjnie największych na obszarach rezerwatów biosfery³². Za równie ważne uznano podjęcie zintegrowanych działań ochronnych względem krajobrazów kulturowych³³. Wytyczne Techniczne programu MAB z Limy zakładają podjęcie współpracy przez rezerваты biosfery z innymi formami zrównoważonego rozwoju wynikających przede wszystkim z przyjmowanych na różnych obszarach strategiach rozwojowych. Wprost powołane zostały już realizowane programy o wymiarze globalnym, jak Międzynarodowy Program Hydrologiczny³⁴, Międzynarodowy Program Nauk o Ziemi³⁵, Międzynarodowa Komisja Oceanograficzna³⁶ oraz Program Zarządzania Transformacją Społeczną³⁷ czy Globalny Program Działania (GAP) w sprawie Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju³⁸, ale równie ważne znaczenie przypisano współdziałaniu w ramach strategii poszczególnych regionów świata, a także krajowym i miejscowym, łączącym aspekty lokalne, regionalne i globalne w spójną całość społeczną, gospodarczą, kulturową i środowiskową³⁹.

Aspects, (w:) Austrian MAB Committee (ed.), *Biosphere Reserves in the Mountains of the World. Excellence in the Clouds?*, Vienna 2011, s. 29–34.

³² M. A. Altieri, *Agroecology: The Science of Sustainable Agriculture*, Boulder 1995; A. Wezel, J. C. Jauneau, *Agroecology – Interpretations, approaches and their links to nature conservation, rural development and ecotourism*, (w:) B. W. Campbell, S. Lopez Ortiz, *Integrating Agriculture, Conservation and Ecotourism: Examples from the field*, “Issues in Agroecology – Present Status and future Prospectus” 2011, Vol. 1, s. 1–26; M. Batisse, *Biosphere Reserves: A Challenge for Biodiversity Conservation and Regional Development*, “Environment: Science and Policy for Sustainable Development” 1997, Vol. 39, s. 6–33.

³³ M. Vogel, *Ziele und Handlungsansätze für den Naturschutz*, (w:) Deutsches MAB-Nationalkomitee (Hrsg.), *Voller Leben. UNESCO-Biosphärenreservate. Modellregionen für eine Nachhaltige Entwicklung*, Berlin–Heidelberg 2004, s. 66–72; S. Stoll-Kleemann, M. Welp, *Participatory and Integrated Management of Biosphere Reserves Lessons from Case Studies and a Global Survey*, “GAIA” 2008, Vol. 17, s. 161–168; M. Hornfeld, *Leben und Arbeiten in der Nationalparkregion Hohe Tauern – aus der Sicht der Landwirtschaft*, (w:) I. Mose (Hrsg.), *Wahrnehmung und Akzeptanz von Großschutzgebieten*, „Wahrnehmungs Geographische Studien” 2009, Vol. 25, s. 129–164.

³⁴ *International Hydrological Programme (IHP)*.

³⁵ *International Geoscience Programme (IGCP)*.

³⁶ *Intergovernmental Oceanographic Commission (IOC)*.

³⁷ *Management of Social Transformations (MOST)*.

³⁸ *Education for Sustainable Development (ESD)*.

³⁹ M. I. Dyer, M. M. Holland, *UNESCO's Man and the Biosphere Program*, “BioScience” 1988, Vol. 38(9), s. 635–641; N. Ishwaran, *Science in intergovernmental environmental relations: 40 years of UNESCO's Man and the Biosphere (MAB) Programme and its future*, “Environmental Development” 2012, Vol. 1(1), s. 91–101; M. G. Reed, *The contributions of UNESCO Man and Biosphere Programme and biosphere reserves to the practice of sustainability science*, “Sustainability Science” 2019, Vol. 14(3), s. 809–821; N. Ishwaran, A. Persic, N. H. Tri, *Concept and practice:*

Przegląd aktywności legislacyjnej ostatnich lat wskazuje, że waga i znaczenie długoterminowych strategii rozwojowych została doceniona. Najnowsze dokumenty Unii Europejskiej przybrały właśnie formę strategii rozwojowych, w których zrównoważony rozwój jest nadrzędnym paradygmatem⁴⁰. W kontekście rolniczego korzystania z zasobów zasadnicze znaczenie ma Nowy Zielony Ład Unii Europejskiej⁴¹ oraz stanowiące jego części: Strategia „od pola do stołu”⁴² oraz Strategia na rzecz bioróżnorodności 2030 „Przywracanie przyrody do naszego życia”⁴³. Odpowiednio do strategii Unii Europejskiej, zostały skonstruowane programy krajowe: Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027⁴⁴, Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030 – trzecia fala nowoczesności”⁴⁵, Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030⁴⁶ oraz Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030⁴⁷.

Z powołanych dokumentów jednoznacznie wynika, że obszary wiejskie i rolnicza działalność wytwórcza zostały ujęte w sposób kompleksowy. Sformułowany model odpowiedzialnego rozwoju zakłada takie działania, w których potrzeby obecnego pokolenia mogą być realizowane bez umniejszania szans przyszłych pokoleń, a podstawą realizacji jest odpowiednie ukształtowanie relacji między konkurencyjnością gospodarki, dbałością o środowisko oraz jakością życia. Podkreśla się znaczenie polityki terytorialnej – regionalnej, która ma zmierzać do endogenicznego rozwoju obszarów. Elementem odpowiedzialnego rozwoju jest

the case of UNESCO biosphere reserves, “International Journal of Environment and Sustainable Development” 2008, Vol. 7(2), s. 118–131.

⁴⁰ Komunikat Komisji Europejskiej Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu Europa 2020, Bruksela 3.03.2010, COM(2010), 2020 final.

⁴¹ Nowy Zielony Ład UE, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Europejski Zielony Ład”, Bruksela 11.12.2019 r., COM(2019) 640 final.

⁴² Komunikat Komisji Europejskiej z dnia 20 maja 2020 r. w sprawie Strategii „od pola do stołu” na rzecz sprawiedliwego, zdrowego i przyjaznego dla środowiska systemu żywnościowego, COM(2020), 380 final.

⁴³ Komunikat Komisji Europejskiej Strategia na rzecz bioróżnorodności, Bruksela, 20 maja 2020 r., COM(2020), 380 final.

⁴⁴ Projekt Planu Strategicznego (wersja 4.0) został przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą z dnia 14 grudnia 2021 r. i przekazany do Komisji Europejskiej. Przez Komisję Europejską został przyjęty 17 stycznia 2023 r.

⁴⁵ Uchwała nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. w sprawie przyjęcia Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności (M.P. z 2013 r., poz. 121). Akt uchylony ustawą z dnia 15 lipca 2020 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r., poz. 1378).

⁴⁶ Uchwała nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (M.P. z 2017 r., poz. 260).

⁴⁷ Uchwała nr 123 Rady Ministrów z dnia 15 października 2019 r. w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030” (M.P. z 2019 r., poz. 1150).

także inkluzywność społeczna, zapobieganie marginalizacji obszarów wiejskich oraz włączenie w procesy rozwojowe wszystkich jego mieszkańców.

Kierunki interwencji i wsparcia sformułowane w dokumentach strategicznych na wszystkich poziomach oddziaływania są tożsame z funkcjami i celami realizowanymi w rezerwach biosfery⁴⁸. Ale w żadnej z nich nie zostały one uwzględnione wprost, mimo że funkcjonują we wszystkich krajach Unii Europejskiej, także jako rezerwy transgraniczne. Wymykają się również mechanizmom Wspólnej Polityki Rolnej, choć zasada zrównoważonego rozwoju jest wiodącym paradygmatem. Tymczasem to właśnie w strefach współdziałania (logistycznego wsparcia) można prowadzić wszystkie preferowane obecnie formy działalności rolniczej, a nawet sposobu życia, jakim jest permakultura⁴⁹.

Koncepcja permakultury stanowi unikalne wprowadzenie do praktyki niezależnego farmerstwa, ogrodnictwa i ogólnie wiejskiego stylu życia. Permakultura zasadza się na obserwacji dynamiki trwania naturalnych ekosystemów oraz zastosowaniu tychże przy projektowaniu sztucznych ekosystemów, które zaspokajają potrzeby ludzkich społeczności, unikając degradacji naturalnego środowiska. Siedliska permakultury integrują rośliny, zwierzęta, zastany krajobraz i jego struktury oraz ludzi, tworząc wspierające się systemy biologiczne, w których produkt jednego elementu wypełnia potrzeby innego. Ukształtowany system permakultury w danym ekosystemie może być podtrzymywany bez ograniczeń czasowych przy użyciu minimum materiałów, energii i pracy, wskutek włączenia „zużytych” środków z powrotem do systemu, co jednocześnie minimalizuje zanieczyszczenie środowiska. Zapewnia też zaspokojenie ludzkich potrzeb przez włączenie użytecznych, dobrze przystosowujących się materiałów oraz roślin. Permakultura jest także uznawana za system projektowania i wdrażania działań mitygujących i proekologicznych w bieżącym życiu mieszkańców miast i wsi, w podejmowanych akcjach społecznych oraz działalności lokalnych organizacji pozarządowych czy lokalnych społeczności formalnie niezrzeszonych. Jest stylem życia określanym jako *slow life*.

Jeśli chodzi o proekologiczne metody produkcji, to jako pierwsze należy wskazać rolnictwo regeneratywne, zwane też regeneracyjnym. Rolnictwo regeneracyjne ma dwa główne cele: odbudowa, zwłaszcza zdrowia gleby, w tym zwiększenie zdolności gleby do wychwytywania i magazynowania dwutlenku węgla w celu łagodzenia zmian klimatu, oraz odwrócenie utraty różnorodności biologicznej. Badania wykazują, że wiele z analizowanych praktyk regeneracyj-

⁴⁸ Na szczególną uwagę zasługują zaproponowane w Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa zasady i cele rozwoju obszarów wiejskich – kierunek interwencji II.4 – zrównoważone gospodarowanie i ochrona zasobów środowiska, które elementy zazielenienia obszarów wiejskich konsekwentnie łączą z zarządzaniem partycypacyjnym przez społeczności lokalne.

⁴⁹ Pojęcie „permakultury” wywodzi się z połączeniem dwóch słów: „permanent” (stały, odnawiający się) oraz „agrikultura” (uprawy rolnicze).

nych wykazuje synergię pomiędzy wychwytywaniem i składowaniem dwutlenku węgla a zwiększaniem bioróżnorodności, nie wywierając jednocześnie wyraźnie negatywnego wpływu na poziom produkcji żywności, zwłaszcza w perspektywie długoterminowej. Do praktyk regeneracyjnych należą: większe zróżnicowanie upraw, wprowadzenie upraw trwałych i wieloletnich, rozszerzenie agroleśnictwa i upraw międzyplonowych, utrzymywanie zielonej pokrywy roślinnej na wszystkich polach przez wszystkie pory roku oraz ograniczenie uprawy roli. Praktyki regeneratywne mają prowadzić do odtworzenia i utrzymania potencjału plonotwórczego gleby oraz poprawy stanu agroekosystemów. Skuteczność rolnictwa regeneracyjnego w programach Unii Europejskiej została poddana krytycznej analizie Akademii Europejskiej EASAC⁵⁰. Jako mankament koncepcji rolnictwa regeneracyjnego w obecnej formie⁵¹ wskazuje się jego ograniczone zastosowanie tylko do gospodarstw rolnych, bez odniesienia do większych systemów obszarowych, krajobrazowych czy regionalnych, mimo że w tych większych skalach zachodzi wiele procesów regeneracyjnych, zwłaszcza związanych z utrzymaniem różnorodności biologicznej. Istniejące metaanalizy i przeglądy systematycznie analizujące bazę dowodową procesów wpływających na różnorodność biologiczną w skali krajobrazu/regionu pokazują, że dzięki lepszej koordynacji praktyk zarządzania w skali krajobrazu/regionu możliwe jest jednocześnie zwiększenie różnorodności biologicznej oraz wychwytywania i składowania dwutlenku węgla. Systemy wsparcia finansowego powinny więc uwzględniać nie tylko rolników indywidualnych, ale także społeczności i podmioty zarządzające krajobrazami w skoordynowany sposób. W skali krajobrazu działania na rzecz odnowy w celu zwiększenia bioróżnorodności powinny być traktowane priorytetowo tam, gdzie istnieją płaty siedlisk półnaturalnych, tworząc połączenia pomiędzy odnawianymi terenami a płatami siedlisk półnaturalnych. Autorzy analizy wysuwają wniosek o konieczności uwzględnienia procesów regeneracyjnych w skali krajobrazu i skali regionalnej.

Sytuację tę można poprawić właśnie przez wykorzystanie potencjału rezerwatów biosfery, które są tworzone na dużych obszarach siedlisk naturalnych i półnaturalnych.

Rolnictwo konserwujące (CA, *conservation agriculture*)⁵² jest widocznym trendem zmian produkcji rolnej od upraw pełnych przez uproszczone, konser-

⁵⁰ Raport Akademii Europejskiej EASAC Komitet Naukowo Doradczy pt. Rolnictwo regeneracyjne w Europie. Krytyczna analiza wkładu do Unii Europejskiej Strategii „od pola do stołu” i „różnorodności biologicznej”, *Regenerative agriculture in Europe. A critical analysis of contributions to European Union Farm to Fork and Biodiversity Strategies*, Halle 2022, https://easac.eu/fileadmin/PDF_s/reports_statements/Regenerative_Agriculture/EASAC_RegAgri_Web_290422.pdf (dostęp: 31.12.2022 r.).

⁵¹ B. P. Oberc, A. Schnell, *Podejścia do zrównoważonego rolnictwa. Exploring the pathways towards the future of farming*, Bruksela, Belgia 2020.

⁵² <https://www.netinbag.com/pl/manufacturing/what-is-conservation-agriculture.html> (dostęp: 31.12.2022 r.).

wującą *strip-till*, aż po uprawę zerową⁵³. Światowa Organizacja Żywności (FAO) definiuje rolnictwo konserwujące jako system produkcji rolnej, którego celem jest osiągnięcie zarówno wysokiej produkcji, jak i wysokiej wydajności przy jednoczesnym poprawianiu bazy zasobów naturalnych, polegający na zastosowaniu trzech głównych zasad. Po pierwsze, zasada uprawy bezorkowej. Ograniczenie lub zminimalizowanie mechanicznej ingerencji w glebę pozwala zwiększać poziom glebowej materii organicznej i poprawić stosunki wodne. Po drugie, zachowanie stałej okrywy roślinnej, gdzie co najmniej 30% gruntu musi być okryte roślinnością tuż po siewie przez międzyplony, poplony, mulczowanie. Po trzecie, stosowanie płodozmianu bogatego gatunkowo, redukującego rozwój chwastów, chorób i szkodników. Wprowadzenie do zmianowania roślin motylkowatych lub ich mieszanek z trawami. Rolnictwo konserwujące obejmuje wiele praktyk rolniczych i zaleca się ich łączne stosowanie. Zyskując popularność w XXI w., rolnictwo konserwujące ma na celu utrzymanie zdrowych i wydajnych gruntów przez stosowanie metod zrównoważonego wzrostu. Degradacja gleby i zmniejszenie jej potencjału produkcyjnego jest jednym z podstawowych problemów ochrony środowiska. Korzyści uprawy konserwującej mogą w znacznym stopniu przyczynić się do utrzymania równowagi w środowisku naturalnym. Uprawa konserwująca jest konkurencyjna w stosunku do uprawy tradycyjnej, gdyż obniża koszty upraw, zmniejsza liczbę zabiegów uprawowych, liczbę przejazdów po polu (mniejsze ugniatanie gleby), zużycie paliwa i czasu pracy⁵⁴. Zatem jest ona w pełni możliwa do realizacji w rezerwatach biosfery.

Rolnictwo w obiegu zamkniętym jest komponentem europejskiego programu gospodarki w obiegu zamkniętym. Gospodarka o obiegu zamkniętym ma umożliwić wzrost gospodarczy przy równoczesnym poszanowaniu środowiska naturalnego. Jest to koncepcja, w której każdy produkt, materiał czy surowiec powinien pozostawać w gospodarce tak długo, jak jest to możliwe. Odnosząc się do hierarchii postępowania z odpadami, stawia się przede wszystkim na minimalizację ich powstawania, a dla tych które już powstały – na stworzenie kierunku i technologii ich ponownego użycia lub recyklingu. Przyczynia się to do zmniejszania zależności od zasobów nieodnawialnych, oszczędności energii i wody oraz redukcji emisji gazów cieplarnianych. Rolnictwo uzależnione jest od zasobów i cykli naturalnych. Podstawą funkcjonowania systemu pozostają: woda, gleba, składniki odżywcze i różnorodność biologiczna. Jedną z form rolnictwa w obiegu zamkniętym jest rolnictwo ekologiczne. W tym systemie produkcji dąży się bowiem do wykorzystywania zamkniętego obiegu materii i stawia na stosowanie

⁵³ L. Zimny, *Uprawa konserwująca buraka cukrowego*, <http://karnet.up.wroc.pl/~zimny/upr-kons.html> (dostęp: 31.12.2022 r.).

⁵⁴ T. Żyłowski, *Efektywność środowiskowa i ekonomiczna rolnictwa konserwującego*, „Studia i Raporty IUNG BP” 2017, z. 56, s. 119–138.

środków naturalnych⁵⁵. Jest to więc także metoda produkcji możliwa do realizacji w rezerwatach biosfery.

Kolejne metody produkcji należą już do tak zwanego rolnictwa 3.0 i 4.0 i wymagają poważnego zaangażowania finansowego, logistycznego i technologicznego. Wskazane wymagania nie wykluczają co do zasady ich wykorzystania – w większym lub mniejszym zakresie – w gospodarstwach prowadzonych na obszarach rezerwatów biosfery, ale obecnie te innowacyjne metody są domeną gospodarstw wielkotowarowych.

Rolnictwo integrowane (IP) to system rolniczy stosujący precyzyjną agrotechnikę i wydajny chów zwierząt przy ograniczeniu skażeń produktów i środowiska. W rolnictwie integrowanym stosowane są nawozy mineralne i pestycydy w sposób kontrolowany, a pasze, głównie gospodarskie, z dodatkiem pasz treściwych. Uprawy i hodowla precyzyjna ma na względzie dwa aspekty – bezpieczeństwo żywności i ochronę środowiska, w tym ochronę krajobrazu rolniczego oraz agrobiosystemy. Podstawą systemu IP są prawidłowo dobrane elementy, takie jak: poprawny płodozmian i agrotechnika, racjonalne nawożenie oparte na rzeczywistym zapotrzebowaniu roślin oraz stosowanie w uzasadnionych sytuacjach środków ochrony roślin jak najmniej zagrażających zdrowiu ludzi i zwierząt oraz środowisku naturalnemu⁵⁶.

Rolnictwo niskoemisyjne⁵⁷ jest jednym z komponentów szerokiego pojęcia gospodarki niskoemisyjnej, którą powszechnie określa się jako „cały szereg działań, które przyczyniają się do redukcji emisji gazów cieplarnianych z poszanowaniem zasad zrównoważonego rozwoju, zorientowanych na innowacyjność i konkurencyjność na rynku światowym”. Gospodarka niskoemisyjna jest obecnie podstawowym modelem polityki klimatycznej Unii Europejskiej. Rolnictwo niskoemisyjne w tym modelu dotyczy działań mających na celu zmniejszenie nakładów energii i emisji gazów cieplarnianych⁵⁸.

Rolnictwo precyzyjne to koncepcja nowoczesnego prowadzenia gospodarstwa rolnego z wykorzystaniem technik cyfrowych do monitorowania i optymalizacji procesów produkcji rolnej. W pewnym uproszczeniu jest to indywidualizacja i dopasowanie poszczególnych etapów obsługi cyklu biologicznego. Rolnictwo precyzyjne uwzględnia mierzalne różnice w warunkach panujących w gospodarstwie i odpowiednio dostosowuje strategię w zakresie nawożenia i innych zabiegów agronomicznych. Metody rolnictwa precyzyjnego pozwalają zwiększyć ilość i jakość produkcji rolnej przy mniejszych nakładach wody, energii, nawozów,

⁵⁵ D. Jałocha, *Gospodarka o obiegu zamkniętym a rolnictwo*, lodr.konskowola.pl (dostęp: 29.03.2019 r.).

⁵⁶ *Integrowana produkcja roślin*, <https://piorin.gov.pl/integrowana-produkcja/> (dostęp: 31.12.2022 r.).

⁵⁷ <https://www.netinbag.com/pl/manufacturing/what-is-conservation-agriculture.html>

⁵⁸ A. Piwowar, *Low-Carbon Agriculture in Poland: Theoretical and Practical Challenges*, “Polish Journal of Environmental Studies” 2019, Vol. 28, No. 4, s. 2785–2792.

pestycydów i ograniczeniu wykorzystania zasobów agrobiologicznych. Celem jest obniżenie kosztów, zmniejszenie wpływu na środowisko i produkowanie większej ilości żywności o wyższej jakości. Metody rolnictwa precyzyjnego opierają się przede wszystkim na połączeniu nowych technologii wykorzystujących czujniki, nawigacji satelitarnej i pozycjonowania oraz baz danych⁵⁹.

Rolnictwo 4.0 określane jest też jako inteligentne. Jest jeszcze bardziej zaawansowaną technologicznie metodą produkcji. Rosnące zapotrzebowanie na żywność oraz dążenie do ekologicznych i zrównoważonych rozwiązań wywiera presję na sektor rolny. Inteligentne rolnictwo staje się kluczowym rozwiązaniem. W Europie rolnictwo precyzyjne wraz z rozwojem cyfryzacji zyskuje na popularności. Rosnąca liczba rolników zaczyna wdrażać technologie cyfrowe w celu usprawnienia swojego gospodarstwa: zautomatyzowane systemy sterowania, ukierunkowane, oparte na danych stosowania nawozów i pestycydów, roboty polowe i drony, czujniki analizy gleby, autonomiczne kierowanie. Zmiany oceniane są jako przełom dla zapewnienia bezpieczeństwa żywności ze względu na wzrost populacji.

W świetle przedstawionych nowych metod produkcji jest bezdyskusyjne, że w rolnictwie zostały podjęte działania na rzecz dążenia do zrównoważonego rozwoju. A formy rolnictwa ekologicznego, zwłaszcza konserwującego, regeneratywnego czy w obiegu zamkniętym, już obecnie mogą być realizowane w rezerwach biosfery i powinny być uwzględniane w Planach Zarządzania RB.

Należy także podkreślić, że rezerwy biosfery wpisują się w zieloną architekturę WPR, mogą być miejscem realizacji ekoschematów ekologicznych oraz tworzenia podmiotów ekonomii społecznej, przy jednoczesnym wzmocnieniu znaczenia i zadań w ramach rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność.

6. UWAGI KOŃCOWE – STATUS PRAWNY REZERWATÓW BIOSFERY W POLSCE

Przedstawiając zalety rezerwatów biosfery dla zrównoważonej działalności wytwórczej w rolnictwie oraz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, trzeba jednak zwrócić uwagę na ich specyficzną sytuację w Polsce. Rezerwy biosfery UNESCO nie pojawiają się w przyjętych strategiach rozwojowych ani w żadnych innych aktach prawnych. Tymczasem powołano już 11 rezerwatów biosfery, w tym 3 transgraniczne⁶⁰.

⁵⁹ *Rolnictwo precyzyjne a przyszłość rolnictwa w Europie. Prognoza naukowa*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/581892/EPRS_STU\(2016\)581892_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/581892/EPRS_STU(2016)581892_EN.pdf) (dostęp: 22.12.2022 r.).

⁶⁰ Rezerwat Biosfery Babia Góra, Białowieski Rezerwat Biosfery, Rezerwat Biosfery Jeziora Mazurskie, Słowiński Rezerwat Biosfery, Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty

Brak jakichkolwiek ram prawnych wywołuje daleko idące skutki.

Po pierwsze istnieją zasadnicze trudności w tworzeniu rezerwatów biosfery wynikające z faktu, że zlikwidowany został krajowy ośrodek MAB, co już na wstępie utrudnia tworzenie tej formy współpracy z uwagi na fakt, że zgłoszenia do Światowej Sieci Rezerwatów Biosfery UNESCO dokonuje się właśnie za pośrednictwem Krajowych Punktów MAB.

W już istniejących rezerwach biosfery nie ma ujednoliconych form organizacji, funkcjonowania, co skutkuje dość chaotycznym ich działaniem.

Mimo zmiany koncepcji i promowania zarządzania partycypacyjnego w krajowych rezerwach nadal dominująca jest funkcja ochronna realizowana przez odpowiednie organy administracji ochrony przyrody. Słabo artykułowane są funkcje społeczne i partycypacyjne, a funkcja ochronna nadal jest realizowana w konfliktogennej formie nakazów i zakazów narzucanych arbitralnie przez administrację Parków Narodowych, co skutecznie zaciera odrębność rezerwatów biosfery od innych form ochrony konserwującej przyrody i powoduje konflikt z lokalną społecznością.

Brak regulacji normatywnych powoduje, że niejasny pozostaje status prawny rezerwatów biosfery, a zwłaszcza zasady zarządzania, organy nadzoru. Dalszą konsekwencją są nieuregulowane kwestie finansowe, co powoduje poważne trudności z uzyskaniem źródeł finansowania.

Nie ma też wymaganych Planów Zarządzania tworzonych metodą MARISCO.

Wszystkie wskazane okoliczności skutkują swobodnym, by nie rzec dowolnym, kształtowaniem stosunków na obszarach rezerwatów biosfery, rozbieżnymi praktykami, co niekiedy niestety prowadzi do utraty wcześniej uzyskanego statusu rezerwatu biosfery.

I właśnie z tych względów konieczne jest podjęcie aktywności legislacyjnej i osadzenie rezerwatów biosfery w systemie prawa krajowego.

REFERENCES

- Altieri M. A., *Agroecology: The Science of Sustainable Agriculture*, Boulder 1995
- Batisse M., *Biosphere Reserves: A Challenge for Biodiversity Conservation and Regional Development*, "Environment: Science and Policy for Sustainable Development" 1997, Vol. 39
- Batisse M., *Biosphere Reserves: A Challenge for Biodiversity Conservation and Regional Development*, "Environment: Science and Policy for Sustainable Development" 1997, Vol. 39

Wschodnie", Tatrzański Rezerwat Biosfery, Karkonoski Rezerwat Biosfery, Rezerwat Biosfery Puszcza Kampinowska, Transgraniczny Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie”, Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie, Transgraniczny Rezerwat Biosfery Roztocze.

- Biernat S., *Zasada efektywności prawa wspólnotowego w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości*, Kraków 2000
- Caldwell L. K., *International Environmental Policy*, Duke University Press 1996
- Coser L. A., *Spoleczne funkcje konfliktu*, (w:) A. Jasińska-Kania, M. N. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne, wybór i opracowanie*, Warszawa 2006
- Coy M., Weixlbaumer N. (Hrsg.), *Der Biosphärenpark als regionales Leitinstrument. Das Große Walsertal im Spiegel der Nutzer. Alpine space – man and environment*, Innsbruck 2009
- Czech E., Marcinkiewicz M., *Ograniczenia wolności działalności gospodarczej na obszarach Natura 2000*, (w:) A. Kaźmierska-Patrzyzna, M. A. Król (red.), *Problemy wdrażania systemu Natura 2000 w Polsce*, Szczecin–Łódź–Poznań 2013
- Czechowski P., Niewiadomski A., *Parki narodowe i obszary Natura 2000 – ocena stanu prawnego regulacji na obszarach wiejskich*, (w:) M. Kowalska (red.), *Ocena stanu prawnego funkcjonowania polskich parków narodowych*, Warszawa 2015
- Dyer M. I., Holland M. M., *UNESCO's Man and the Biosphere Program*, "BioScience" 1988, Vol. 38(9)
- Groszyk H., Korybski A., *O pojęciu interesu w naukach prawnych (przegląd wybranej problematyki z perspektywy teoretycznoprawnej)*, (w:) A. Korybski, M. W. Kostycki, L. Leszczyński (red.), *Pojęcie interesu w naukach prawnych, prawie stanowionym i orzecznictwie sądowym Polski i Ukrainy*, Lublin 2006
- Hadley M., *A practical ecology: the man and the biosphere (MAB) programme*, (w:) P. Petitjean, V. Zharov, G. Glaser, J. Richardson, B. de Padirac, G. Archibald (eds.), *Sixty Years of Science at UNESCO 1945–2005*, Paris 2006
- Haładyj A., *O nadmiarze i braku w zakresie prawnej regulacji udziału społeczeństwa w ochronie środowiska* (w:) J. Suwaj (red.), *Inflacja prawa administracyjnego*, Warszawa 2011
- Haładyj A., *Udział społeczeństwa w ochronie środowiska*, (w:) M. Rudnicki (red.), *Organizacja ochrony środowiska*, Lublin 2011
- Hammer T., Mose I., Scheurer T., Siegrist D., Weixlbaumer N., *Societal research perspectives on protected areas in Europe*, "Eco.mont" 2012, Vol. 4
- Hornfeld M., *Leben und Arbeiten in der Nationalparkregion Hohe Tauern – aus der Sicht der Landwirtschaft*, (w:) I. Mose (Hrsg.), *Wahrnehmung und Akzeptanz von Großschutzgebieten*, „Wahrnehmungs Geographische Studien” 2009, Vol. 25
- Ibisch P. L., Hobson P. R. (eds.), *MARISCO: Adaptive Management of vulnerability and risk at conservation sites. A guidebook for risk-robust, adaptive and ecosystem-based conservation of biodiversity*, Eberswalde: Centre for Economics and Ecosystem Management, 2014
- Ishwaran N., Persic A., Tri N. H., *Concept and practice: the case of UNESCO biosphere reserves*, "International Journal of Environment and Sustainable Development" 2008, Vol. 7(2)
- Ishwaran N., *Science in intergovernmental environmental relations: 40 years of UNESCO's Man and the Biosphere (MAB) Programme and its future*, "Environmental Development" 2012, Vol. 1(1)
- Jałocha D., *Gospodarka o obiegu zamkniętym a rolnictwo*, lodr.konskowola.pl (dostęp: 29.03.2019 r.)

- Jeżyńska B., Pastuszko R., *Koncepcja rezerwatów biosfery UNESCO*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2021, nr 2
- Lange S., *The Development of UNESCO's MAB Programme, with Special Focus on Mountain Aspects*, (w:) Austrian MAB Committee (ed.), *Biosphere Reserves in the Mountains of the World. Excellence in the Clouds?*, Vienna 2011
- Mölders T., *Natur schützen – Natur nutzen – sozial-ökologische Perspektiven auf Biosphärenreservate*, „Natur und Landschaft – Zeitschrift für Naturschutz und Landschaftspflege” 2012, Vol. 87(6)
- Niewiadomski A., *Publicznoprawny i prywatnoprawny konflikt interesów na przykładzie Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000*, Warszawa 2017
- Oberc B. P., Schnell A., *Podejścia do zrównoważonego rolnictwa. Exploring the pathways towards the future of farming*, Bruksela, Belgia 2020
- Piowar A., *Low-Carbon Agriculture in Poland: Theoretical and Practical Challenges*, „Polish Journal of Environmental Studies” 2019, Vol. 28, No. 4
- Poteete A. R., Janssen M. A., Ostrom E., *Working Together: Collective Action, the Commons, and Multiple Methods in Practice*. Princeton, Princeton University Press 2010
- Pretty J. N., Pimbert M. P., *Beyond conservation ideology and the wilderness*, „Natural Resources Forum” 1995, Vol. 19
- Reed M. G., *The contributions of UNESCO Man and Biosphere Programme and biosphere reserves to the practice of sustainability science*, „Sustainability Science” 2019, Vol. 14(3)
- Stoll-Kleemann S., *Barriers to Nature Conservation in Germany: A model explaining opposition to protected areas*, „Journal of Environmental Psychology” 2001, Vol. 21
- Stoll-Kleemann S., Welp M., *Participatory and Integrated Management of Biosphere Reserves Lessons from Case Studies and a Global Survey*, „GAIA” 2008, Vol. 17
- Stolton S., Dudley N., *Arguments for Protected Areas – Multiple Benefits for Conservation and Use*, London–Washington 2010
- The Development of UNESCO's MAB Programme, with Special Focus on Mountain Aspects*, (w:) Austrian MAB Committee (ed.), *Biosphere Reserves in the Mountains of the World. Excellence in the Clouds?*, Vienna 2011
- Vogel M., *Ziele und Handlungsansätze für den Naturschutz*, (w:) Deutsches MAB-Nationalkomitee (Hrsg.), *Voller Leben. UNESCO-Biosphärenreservate. Modellregionen für eine Nachhaltige Entwicklung*, Berlin–Heidelberg 2004
- Wezel A., Jauneau J. C., *Agroecology – Interpretations, approaches and their links to nature conservation, rural development and ecotourism*, (w:) B. W. Campbell, S. Lopez Ortiz, *Integrating Agriculture, Conservation and Ecotourism: Examples from the field*, „Issues in Agroecology – Present Status and future Prospectus” 2011, Vol. 1
- Zimny L., *Uprawa konserwująca buraka cukrowego*, <http://karnet.up.wroc.pl/~zimny/uprkons.html> (dostęp: 5.07.2022 r.)
- Żyłowski T., *Efektywność środowiskowa i ekonomiczna rolnictwa konserwującego*, „Studia i Raporty IUNG BP” 2017, z. 56